

Jari Mäkilä

TURUN ELOKUVATEATTEREIDEN HISTORIA 1905-2025

Kivi- 3-3
la.

Huveja.

Elävien kuvien teatteri
Maailman Ympäri
alkaa näytäntönsä tänäpäivä.

Ensi näytäntö
klo 6 ja 8 i.p.

Elävien kuvien teatteri Maa-
ilman Ympäri

Phoenix-ravintolan vieressä Priman
talossa Venäjän kirkkokatu 23.

taiset
felle, j
seuran
luen
jänneä
luen
aattee
filloin
tin m
fitten
tenlin
maaji
aattee
tytysi
jonku
rajatt
oli. p
wettit
2:teen
sanwo
doin
tansa
taiste
Dr
la

maag
artin
lehden
2: 44,
niehiä
ä ole.
taivat
6, 18-
(1.15)

anee
hdis-
hjoja
oulu-
Hu-
(8.)

KUSTANTAMO
HELMIVYO

Turun elokuvateattereiden historia
1905–2025

Jari Mäkilä

Turun elokuvateattereiden historia 1905–2025

Kustantamo Helmivyö
Turku 2025

Jari Mäkilä: *Turun elokuvateattereiden historia 1905–2025*

Kirjan ulkoasu: Juri Nummelin

ISBN 978-952-7469-79-8

Kirjapaino: Libri Plureos GmbH, Hampuri, Saksa

Lukijalle

Ajatus turkulaisen elokuvateatterihistorian tekemisestä syntyi alkujaan vuonna 2005, jolloin tuli kuluneeksi sata vuotta Turun ensimmäisen kiinteän elokuvateatterin avaamisesta. Silloin huomasin, ettei turkulaisten elokuvateattereiden historiaa ollut ainakaan silloin kokonaisuutena netissä löydettävissä. Ainoastaan kaksi kattavaa julkaisua olen löytänyt kirjallisena: Ari Honka-Hallilan ja muiden kirjoittama *Pajasta palatsiin* -teoksen vuodelta 1997 sekä Harri Kalpan artikkelisarjan ”Auran kaupungin elävät kuwat”, joka julkaistiin Turun Sanomissa vuonna 1985. Muun muassa näitä teoksia olen hyödyntänyt näissä kirjoituksissa omien muistitietojeni ja haastattelujeni lisäksi. Nyt kaksikymmentä vuotta myöhemmin, kun on 120-vuotisjuhlien aika, tuli ajatus julkaista päivitetyt historiasivut uudelleen ja tehdä niistä myös painettu versio.

Ideana on ollut koota mahdollisimman kattava tietopankki turkulaisista teattereista, käsittäen perustiedon lisäksi myös esimerkiksi projektoreiden tiedot. Valokuvia olen myös metsästänyt mahdollisimman paljon useista eri paikoista, kuten koneenkäyttäjien omista albumeista.

Sataankahteenkymmeneen vuoteen mahtuu monenlaista teatteria ja monenlaista vaihetta. Kaikki alkoi vaatimattomasta Maailman Ympäri -teatterista lankkupenkkeineen ja kasvoi elokuvan kul-

taisina vuosina toinen toistaan isommiksi ja hienoimmiksi teattereiksi, kunnes ensin niin sanotun Turun taudin seurauksena moni vanha teatteri purettiin, ja myöhemmin myös television ja videoiden myötä isoja saleja lopetettiin ja siirryttiin monisaliisiin rypäleteattereihin. Viime vuosien ilmiö on ollut, että elokuvateattereita tehdään myös keskustojen ulkopuolelle. Turun seudulla ovat vuoden 2010 luvun jälkeen ilmestyneet Kino Piispanristi ja Finnkino Luxe Raision Myllyyn sekä Taiteen talon Kino Kilta.

Tänä päivänä Turussa toimivat teatterit eivät juuri historiaa säteile: nykyään (2025) säännöllisesti toimivista turkulaisteattereista tavallaan vanhin on Diana, joka on avattu alun perin vuonna 1967. Samoin nykyisen Kinopalatsin sali 2 on alkujaan vuonna 1958 avattu Casino, mutta katso-mo on remontoitu niin, ettei sitä alkuperäisekseen tunne.

Sivumennen voisi mainita, että Helsingissä on vielä ripaus vanhaakin historiaa tallella: toiminnassa ovat vielä ainakin Orion sekä Union 1920-luvulta sekä vuonna 1936 avattu Bio Rex.

Turun viimeinen vanha kunniakas elokuvasali, 1927 avattu Formia (alkujaan Kinola) sai tehdä tilaa uudelle Kinopalatsi-multipleksille vuonna 2000. Alkuperäisten suunnitelmien mukaan tämä kaunis Formian sali piti sisällyttää uuteen eloku-

Kirjoittaja Jari Mäkilä työnsä ääressä Paimion Kinon konehuoneessa 2000 -luvun alussa. Kuva: Jari Mäkilän albumi.

vakeskukseen, mutta ennen kuin suojelupäätöstä saatiin aikaiseksi, ehtivät kaivurit repiä tämän viimeisen kaunottaren. Turun tauti iski taas – mutta nyt ei enää tarvitse pelätä: kaupungissa ei ole enää yhtään vanhaa elokuvasalia.

Muistot kuitenkin elävät, ja vanhat valokuvat kertovat omaa kaunista kieltään elokuvateattereiden kulta-ajasta myös Turussa. Suuria paikallisia

eli turkulaisia elokuvateattereiden omistajia tai hoitajia mahtuu 120 vuoteen. Elokuvateatteritoimintahan käynnistyi paikallisen liikemiehen Wilhelm Willbergin toimesta. Ensin hän sisusti teatterin liikehuoneistoon, mutta jo seuraavana vuonna hän ryhtyi, ensimmäisten joukossa maassamme, rakentamaan varsinaista elokuvateatterirakennusta. Myöhemmin turkulainen vaikuttaja alalla oli

rouva Berta Nilsson, joka parhaimmillaan viiden oman teatterin lisäksi hoiti vielä Suomi-Filmin kah-
ta teatteria. Nilssonin ulkopuolelle jäi siis vain kol-
me teatteria. Kolmas iso turkulainen vaikuttaja alal-
la oli Kauko Nurmi, joka ensin Nilssonilla työs-
kenneltyään avasi yhdessä Aito Mäkisen kanssa
Bostonin. Vähitellen firma paisui ABC-Kinot Oy:ksi
teattereiden määrän lisääntyttyä kolmeen. Vielä
myöhempinä vuosina Kauko Nurmi sai ison mant-
telin kantaakseen, sillä kun Finnkinon perustettiin
1986, hänen hoitoonsa siirtyivät kaikki Turun
teatterit Domino lukuun ottamatta.

Vaikka turkulaisilla yrittäjillä on ollut huomatta-
va merkitys elokuvateatterihistoriassa, niin jo
melko varhaisessa vaiheessa myös valtakunnallisen
yhtiö sai jalkansa myös turkulaisen elokuva-
teatterin oven väliin. Sen jälkeen valtakunnallisia
omistajia ovat olleet ainakin Maat ja Kansat Oy,
Adams-Filmi, Suomi-Filmi, Oy Kinosto ja niin edel-
leen sekä lopuksi Finnkinon. Ulkomaisia omistajia
historian aikana ovat olleet ainakin Nordiska Bio-
grafkompaniet sekä Sandrew-Metronome.

Teatterit ovat seuraavilla sivuilla aakkosjärjes-
tyksessä. Niistä teattereista, joissa olen käynyt, on
virallisen tiedon lisäksi myös Omat muistelut -osio,
jossa hieman vapaamuotoisemmin kerron kysei-
sestä teatterista. Lopussa on liitteitä muun muas-
sa omistajista ja projektoreista sekä vuodesta vuo-
teen -kooste, josta käyvät ilmi tärkeimmät tapahtu-
mat Turun elokuvateatterihistoriassa. Osassa liit-

teistä teatterit ovat muusta kirjasta poiketen aika-
järjestyksessä.

Kiitos kaikille henkilöille ja tahoille, jotka ovat
myötämielisesti suhtautuneet hankkeeseeni ja aut-
taneet sen syntymisessä. Ilman teitä en olisi pysty-
nyt saamaan tätä aikaan. Erityiskiitos Jarmo Väli-
mäelle, joka teki ison urakan kuvien ja tekstin kä-
sittelyssä vuonna 2005, sekä Kustantamo Helmi-
vyön Juri Nummelinille, joka herätti julkaisuaja-
tuksen uudelleen henkiin 2020-luvulla.

Ketään haastatelluista en erityisesti halua mai-
nita, koska kaikkien apu ja panos on ollut merkit-
tävä, mutta ihailin Kino Pansiolan hoitajana toi-
mineen, silloin jo 89-vuotiaan Arvi Viljasen voi-
mia ja muistia, kun haastattelin häntä kirjoitusta-
ni varten vuonna 2005 Hämeenlinnassa.

Kirjan ilmestyessä julkistetaan myös aiheetta kä-
sittelevä verkkosivu, jossa on laajempi valikoima
kuvia. Sivun löytyy osoitteesta turunleffat.biokuva.fi.

Toivotan miellyttäviä hetkiä turkulaisten eloku-
vateattereiden historian parissa. Palaute on äärim-
mäisen tervetullutta, samoin kuin mahdolliset li-
sätiedot.

Jari Mäkilä

Sananen itsestäni

Olen vuonna 1970 syntynyt, kolmannen polven elokuvateatteri-ihminen Salosta, alunperin Paimiosta. Ennen kun kerron itsestäni, lienee paikallaan ensin valottaa isäni ja isoisäni merkitystä elokuvallalla, ainakin siihen, että minuakin puri elokuvakärpänen.

Sukumme matka elokuva-alalle alkoi, kun iso-isäni Väinö Mäkilä sai vahtimestarin toimen Paimion vanhasta Kinosta vuonna 1948. Teatteri vaihtoi majaa uuteen rakennukseen vuonna 1955, ja pappa seurasi mukana. Vuonna 1960 isoisästäni tehtiin teatterinhoitaja, joka vastasi nyt muun muassa filmien tilaamisesta. Elokuvateatterityössä pappa viihtyi tasan 40 vuotta, vuoteen 1988. Tällöin hän 80-vuotiaana tuumasi, että voisi kaiketä jo jäädä eläkkeelle.

Isäni Jukka sai kipinän elokuvaan myös jo nuorena. Papan eli isänsä myötä hän sai vanhassa Kinossa paikannäyttäjän toimen sekä myös vaihteli elokuvamainoksia teatterin mainostauluihin. Vuonna 1958 isäni opetteli elokuvakoneiden käytön Paimiossa, harjoitteli siihen aikaan pakolliset 500 tuntia ja ajoi elokuvakoneenhoitajan kortin Helsingissä 1960. Tästä lähtien isäni oli Paimiossa ovimiehenä sekä koneenhoitajana, kunnes häntä tultiin pyytämään Turun Kino-Palatsiin koneenhoitajaksi. Tästä alkoikin isäni pitkä ura koneenhoitajana Turussa, palvelen Kino-Palatsin lisäksi

ainakin Ritzissä, Casinossa, Dianassa ja Juliassa.

Innostus elokuvateattereihin syttyi siis myös minussa jo pikkupoikana pyöriessäni isäni mukana Turussa muun muassa Kino-Palatsin ja Ritzin konehuoneissa. Sieltä tutkimusmatkani etenivät muihin turkulaisiin elokuvateattereihin ja niiden konehuoneisiin, ja niinpä hieman yli kymmenvuotiaana, ennen 1980-luvun puoltaväliä, olin nuohonnut joka ikisen turkulaisen konehuoneen lävitse ja jututtanut vanhat koneenhoitajajermut juurta jaksain. Näistä jutusteluista sain arvokasta tietoa silloisten teattereiden lisäksi myös jo lopetetusta teattereista.

Suunnilleen saman ikäisenä opettelin käyttämään elokuvakoneita, ja ensimmäisen julkisen näyttöksen esitin yksin 12-vuotiaana Paimion Kinossa sairastapauksen tuuraajana. 14-vuotiaana hankin kotimme autotalliin oman teatteriprojektorin. Isän auto sai useasti tyytyä pihalla olemiseen, kun autotallissa pyörivät Kinosta salaa papalta lainatut elokuvat.

Olin 17-vuotiaana puoli vuotta vakituksena koneenhoitajana Paimiossa, ja heti 18 täytettyäni ryhdyin myös vastuunalaiseksi teatterin hoitajaksi vuonna 1988 pappani jäätyä eläkkeelle 80-vuotiaana. Vuoden 2005 alusta tuli tilaisuus vuokrata Salosta kaksisalainen elokuvateatteri Bio-Salo, ja tartuin tilaisuuteen. Vuonna 2006 ostin Bio-Salon

kokonaan itselleni. Salon lisäksi jatkoin edelleen Paimion Kinon hoitamista kesään 2013, jolloin riitaisuuksien vuoksi lopetin työskentelyn siellä. Vuotta myöhemmin avasin Paimioon oman teatterin, joka sai nimekseen Bio Stara. Tämä teatteri laajeni kaksisaliseksi vuonna 2017. Vuonna 2021 rakennettiin Bio-Saloon kolmas sali. Marraskuussa 2024 tuli tilaisuus lähteä vetämään Somerolle elokuvateatteri Bio Jukolaa: sinne siis entisten lisäksi! Nyt vuonna 2025 ”teatteriketjuni” käsittää kolme paikkakuntaa: Salo, Paimio ja Somero. Tämän isommaksi se ei enää todennäköisesti laajene, sillä nyt on yhdelle miehelle ihan riittävästi hommaa.

Kaikki nämä vuodet olen samalla ollut koko ajan kiinnostunut elokuva-alasta ja sen historiasta. Olen vieraillut Suomen elokuva-arkistossa (nyk. KAVI, ensi vuonna osa Taide- ja kulttuurivirastoa) ja sen elävän kuvan museossa. Suomen elokuvateatteriliiton hallituksen varajäsenenä olen ollut 2003–2024. Paimion Kinon historian olen tallentanut itselleni sekä myös lehtijutuksi vuonna 1995. Salon elokuvateattereiden historian kirjoitin paikalliseen sanomalehteen vuonna 1996. Erkki Riimalaa autoin projektorihistoriaa käsittelevän *Valkokangasta vastapäätä* -teoksen tietojen hankinnassa myös.

Paimion Kinon ja omien teattereiden ohella olen ollut nuorempana esittämässä elokuvia tuurausluontoisesti mm. Taalintehtaan Bio Ponyssa, Vehmaan Kuva-Tähdessä, Kauttuan Kuvassa Eurassa, Taivassalon elokuvissa ja niin edelleen. Filmiä

olen ollut pujottamassa Vammalan Bion Dresdeniin, Tampereen legendaarisen Kino-Palatsin Ernemann kaseihin ja jopa Puolassa Varsovan Kino Skarpan Warimaxeihin. Sisältyypä kokemukseen vielä yksi ulkoilmaesitys matkakoneella Turun messukeskuksen pihalla.

Melko elokuvaista elämäni on ollut. Suomalaisen elokuvan festivaalin toimintaan olisi ollut mukava osallistua enemmänkin, muutaman festarinäytöksen sentään pääsin esittämään Teatteri Suomessa Ernemann kympeillä. Hieno kokemus sekin.

Historiankirjoitusta Turun elokuvateattereista pohdin myös kauan, ja se toteutukin sitten vuonna 2005, sopivasti satavuotisjuhliksi. Nyt tein Juri Nummelinin aloitteesta täydennysosan viimeiseltä 20 vuodelta ja kokonaisuus saatiin kirjaksi!

Mutta miten alkuperäinen kipinä elokuvateattereihin minussa syttyi... se oli isoisa Väinön ja ennen kaikkea isäni Jukan ansiota. Hän otti usein minut mukaan iltaisin Kino-Palatsiin, kun pyysin. Muistan myös, kuinka 13-vuotiaana sanoin isälle, että lähdetään kiertämään Turun konehuoneet. Niin ukko otti kameran ja pari reissua tehtiin. Siitä tuloksena tässäkin julkaisussa olevat 1984 otetut konehuonekuvat. Kiitos sinulle, isä.

Salossa 5.7.2025

Jari Mäkilä

ARKADIA

1908-1912

Aurakatu 7

Aurakatu 7:ssä toimineen kuuluisan Hotelli Phoenixin talossa avattiin ”Turun uusin ja hauskin biografiteatteri” Arkadia tapaninpäivänä 1908. Teatteri oli sisustettu hotellin entiseen ruokasaliin, joka olikin saatu kodikkaaksi muun muassa peitämällä ikkunat taiteilija E. Lagerstamin maalauksilla. Myös konehuoneen ilmoitettiin olevan ”siksi varman ettei tulenvaara tai peljästyminen tule kysymykseen”.

Teatterin erikoisuutena oli vahtimestarina toiminut pesunkestävä mustaihoinen, joka tuohon aikaan herätti taatusti ihmetystä. Yleisön mukavuutta lisäsi myös se, että erihintaiset istuinpaikat oli maalattu eri väreillä, ja kun pääsylipuissa toistuvat samat värit, oli oma paikka helppo löytää.

Kilpailu turkulaisesta elokuvayleisöstä alkoi olla kovaa, niinpä Arkadiakin satsasi viihtyvyyden lisäksi myös ohjelmistoon: ilmoitusten mukaan muun muassa filmi Leo Tolstoin hautajaisista esitettiin Turussa yksinoikeudella Arkadiassa. Samoin oli huolehdittu mykkäkuviin musiikista: näytäntöjen aikana oli pianonsoittoa sekä väliajalla myös Phoenixin ravintolassa esiintyneen Hans Burmeisterin orkesterin soittoa.

Arkadian omistajista ei ole muuta tietoa kuin että ainakin kaksi kertaa teatterin olemassaolon aikana se vaihtui, ja vuonna 1910 ohjaimissa oli Lucie Lindholm-Widell.

Arkadia ei kuitenkaan menestynyt kilpailussa elokuvayleisöstä, vaikka teatteri mainosti ohjelmistonsa ”kestävän kaiken kilpailun” ja vaikka lopulta katsojia houkuteltiin teatteriin balaikkamusiikin tai jopa 15-miehisten rykmentin torvisoittokunnan voimin.

Teatterin tarina päättyi vuonna 1912 konkurssihuutokauppaan, jossa muun muassa Wilhelm Willberg osti Arkadian koneet itselleen siirrettäväksi Biografiteatteriin.

Hotelli Phoenix jatkoi toimintaansa, mutta tiedossa ei ole, muutettiinko Arkadia takaisin

Arkadia

Curun kodikkain Elävien kuvien teatteri

Aurakatu 7

(Pöytähuone talon)

Premiäri Maanantaisin

Tämä viikon erinäköinen mielenkiinnittävä ja hauska ohjelma

Ohjelma:

1. Fätköpingin näyttely Ruotsissa v. 1910.
erittäin mielenkiinnittävä

2. Indiaanityön rakkaussäikkailut.
Tämä aivan uusi, täällä ennen esitellyt, kuva on ollut jättänyt suuria vaikutuksia ja on ollut suuri onnistus.

3. Einnupeläin.
Mielikuvitusnäytelmä, joka on ollut suuren hiihtäjäjoukon suosio. Ei ennen nähty näytelmä.

4. Merkkillinen keksintö Jackel ja Hyde.
Tämä erittäin pitkä aivan uusi kuva on onnistunut kaikkein erittäin merkittävästi.

5. Max hiihtämässä.
Uusi komedia, joka on ollut suuren suosion kohteena.

Cämä ohjelma kestää kaiken kilpailun.

Kolme keskimääräistä kuvaa ovat „Nordisk Film-Compagni Copenhagen” tehtaasta suoraan ja olemme onnistuneet hankkimaan yläs olevien suuren tehtaasta kuvien esittämiseen tällä paikkakunnalla etukäteen.

Jos haluatte nähdä uutuksia niin äälytä ne!

Arkadiassa.

Maailman ympäri, Bio-Bio, Kino-Palatsi, Alhambra, Astor, Boston...
Vanhojen elokuvateatterien nimissä on taikaa, ja niiden tarinat ovat
kiinnostava yhdistelmä viihdettä, taidetta, yritystoimintaa ja teknologiaa.

Kirjassa salolainen elokuvayrittäjä Jari Mäkilä esittelee turkulaisten
elokuvateattereiden tarinan ensimmäisistä teattereista vuonna 2024
avattuun Kino Kiltaan saakka. Mukana kulkevat myös elokuvasuvun
vesan omat muistikuvat. Mäkilän kirja on elävää kulttuurihistoriaa,
joka juhlistaa turkulaisen elokuvatoiminnan 120-vuotista taivalta.

Turun elokuvateattereiden historia on täydennetty ja uudistettu laitos
Mäkilän vuonna 2005 julkaisemasta kirjasta.

**KUSTANTAMO
HELMIVYÖ**

ISBN 978-952-7469-79-8

TAKAKANNEN KUVA: KAVI
KANSISUUNNITTELU: JT LINDROOS

9 789527 469798